

Politechnika Wroclawska

Akustyka muzyczna

Wykład 11

Formy muzyczne

dr inż. Przemysław Plaskota

Formy muzyczne

- **Utwór muzyczny** - każda konstrukcja dźwiękowa, w której wszystkie elementy występują we wzajemnej logicznej zależności i w ustalonym porządku czasowym
- **Treść muzyczna** - jest nią sama muzyka
- **Forma muzyczna** - zespół wszelkich elementów wyrazowych współdziałających ze sobą według określonych zasad

Klasyfikacja form muzycznych

- O podziale form muzycznych decyduje ich budowa i struktura (Ryszard Bukowski)
- Rozróżniamy sposoby kształtowania formy muzycznej
 - kształtowanie szeregujące (formy szeregujące)
 - kształtowanie ewolucyjne (formy ewolucyjne)
 - kształtowanie szeregująco-ewolucyjne (najczęściej spotykane)

Klasyfikacja form muzycznych

- **Formy szeregujące**
 - wyraźna podzielność na samodzielne jednostki
 - równowaga czasowa pomiędzy poszczególnymi jednostkami
- **Formy ewolucyjne**
 - brak wyraźnego podziału na samodzielne jednostki
 - duża spoistość utworu osiągnięta dzięki powtórzeniom tego samego motywu
 - dążenie do ciągłego rozwoju

Kształtowanie szeregujące

- Podstawową jednostką kształtowania szeregującego jest zdanie muzyczne
- **Zdanie muzyczne** - zamknięta myśl muzyczna, posiada pewną regularność przebiegu
- Zdania muzyczne
 - niepodzielne
 - podzielne (składa się z poprzednika i następnika)

Kształtowanie szeregujące

- **Okres muzyczny** - relacja poprzednik - następnik (pomiędzy dwoma zdaniem muzycznymi lub wewnątrz zdania muzycznego)
- **Okres muzyczny**
 - okres mały - zdanie muzyczne podzielne
 - okres duży - relacja poprzednik-następnik pomiędzy zdaniem

Kształtowanie szeregujące

- Formy muzyczne charakteryzujące się kształtowaniem szeregującym
 - formy taneczne
 - mazurek (stylizacja tańców: mazura, kujawiaka, oberka)
 - polonez, krakowiak, walc, marsz, scherzo
 - formy wokalne

Kształtowanie ewolucyjne

- **Fraza muzyczna jest odpowiednikiem zdania muzycznego**
- **Cechy frazy (w porównaniu do zdania muzycznego):**
 - mniej samodzielne
 - mniej regularny przebieg
 - różne rozmiary

Kształtowanie ewolucyjne

- Faza jest odpowiednikiem okresu
- Cechy fazy (w porównaniu do okresu):
 - nie ma ściśle określonych zasad budowania fazy z fraz
 - o podziale na frazy decyduje harmonika
 - o podziale na fazy decyduje motywika
- Ewolucja - typ kształtowania, którego istotą jest tzw. snucie motywicznym czyli rozwijanie większych całości z motywów

Kształtowanie ewolucyjne

- **Motyw muzyczny** - najmniejsza komórka o określonym przebiegu energetycznym
 - Stanowi najmniejszą cząstkę, która może podlegać różnym opracowaniom w przebiegu utworu
- Charakterystyczny dla motywu jest mały rozmiar lub szybki przebieg

Kształtowanie ewolucyjne

- Formy muzyczne charakteryzujące się kształtowaniem ewolucyjnym
 - preludium
 - fuga

Rodzaje faktur

- **Faktura** - rodzaj użytych przez kompozytora środków właściwych danej technice instrumentalnej lub wokalne
- Faktura muzyczna jest sposobem łączenia co najmniej dwóch równocześnie brzmiących melodii
- Podział ze względu na współbrzmienia i sposób prowadzenia głosów
 - faktura homofoniczna
 - faktura polifoniczna

Rodzaje faktur

- Podział ze względu na sposób wykonania utworu
 - faktura wokalna - utwory wykonywane a cappella
 - solowa
 - kameralna
 - chóralna
 - faktura instrumentalna - utwory wykonywane na instrumentach muzycznych
 - solowa
 - kameralna
 - orkiestrowa
 - faktura wokально-instrumentalna
 - faktura kameralna - pojedyncza obsada instrumentów
 - faktura zespołowa - zwielokrotniona obsada instrumentów

Rodzaje faktur

- Podział ze względu na jakość brzmienia i zróżnicowanie obsady
 - faktura homogeniczna - jednorodna obsada, mało zróżnicowane brzmienie
 - faktura poligeniczna - niejednorodna obsada, zróżnicowane brzmienie

Rodzaje faktur

- Podział ze względu na kryterium historyczne
 - polifonia modalna - oparta na skalach kościelnych, powszechna w utworach do XVI wieku
 - polifonia oparta na harmonice funkcyjnej - powstała w ramach klasycznych zasad harmonii - od XVII wieku do początku XX wieku
 - polifonia sonorystyczna - wykorzystuje brzmieniowe właściwości współbrzmień - od XX wieku

Rodzaje faktur

- **Faktura homofoniczna** - faktura wielogłosowa polegająca na umieszczeniu głównej melodii w jednym głosie (przeważnie najwyższym), zaś pozostałe głosy tworzą akompaniament do tej melodii
 - w ramach faktury homofonicznej można mówić o **fakturze monodycznej** - jest to faktura jednogłosowa pozbawiona jakichkolwiek elementów harmoniczných, może być wykonana wokalnie lub instrumentalnie (np. Bogurodzica)

Rodzaje faktur

- **Faktura polifoniczna** - faktura wielogłosowa polegająca na równoczesnym prowadzeniu co najmniej dwóch samodzielnych pod względem rytmicznym i melodycznym głosów wokalnych lub instrumentalnych

Rodzaje faktur

- Podział ze względu na stosunek linii melodycznych względem siebie
 - **polifonia kontrastowa** - polega na niezależnym prowadzeniu głosów (brak jest pokrewieństwa melodii i rytmu)
 - **polifonia imitacyjna** - melodia i przebieg rytmiczny poszczególnych głosów są podobne
 - **polifonia imitacyjna ścisła** - poszczególne głosy naśladują się wzajemnie z pewnym opóźnieniem
 - **polifonia imitacyjna swobodna** - głosy mogą, ale nie muszą do siebie nawiązywać

Formy imitacyjne

- **Imitacja** - najstarsza technika polifoniczna polegająca na powtórzeniu jednego głosu w innym
- Rodzaje imitacji
 - ze względu na liczbę głosów i struktur
 - ze względu na stosunek interwałowy głosów
 - ze względu na stosunek rytmiczny
- Najbardziej znanymi formami imitacyjnymi są kanon, fuga i motet przeimitowany

Formy imitacyjne

- **Kanon** - najstarsza technika polifoniczna, oparta na ścisłej imitacji, w której melodię jednego głosu powtarzają kolejno z jednakowym opóźnieniem pozostałe głosy
- kanon pojedyncze to taki, w którym występuje jeden temat
- w kanonie podwójnym występują dwa tematy imitujące się parami

Fuga

- **Fuga** - jedna z najbardziej kunsztownych form muzycznych, oparta na ścisłej polifonii
- Występują fugi instrumentalne (na instrument solowy, zespół instrumentalny) i chóralne
- Może stanowić samodzielny utwór muzyczny lub część większej formy (mszy, sonaty, opery itd.)

Fuga

- **Budowa fugi**
 - Temat
 - Motyw czołowy
 - Rozwinięcie tematu
 - Coda
 - Ekspozycja - pierwsze przeprowadzenie tematu
 - Kontrapunkt - materia muzyczna towarzysząca tematowi
 - Łączniki - wewnętrzny i zewnętrzny
 - Coda

Forma sonatowa

- Forma sonatowa - jedna z podstawowych form muzycznych, wykształcona i typowa dla epoki klasycyzmu
- Występuje m. in. w
 - symfoniach
 - sonatach
 - koncertach

Forma sonatowa

- W formie sonatowej występują dwa tematy muzyczne - jest to cecha wyróżniająca formę sonatową
- Składa się z trzech zasadniczych odcinków
 - ekspozycja
 - przetworzenie
 - reprzyza
- Forma sonatowa często porównywana jest z trzyaktowym dramatem klasycznym

Forma sonatowa

- **Ekspozycja** - prezentacja dwóch kontrastujących tematów, zwykle połączonych łącznikiem
 - pierwszy temat jest żywy, dynamiczny, w tempie allegro (w tonacji podstawowej)
 - odpowiedzią jest temat drugi - spokojny i bardziej melodyjny (w tonacji pokrewnej)
- **Pomiędzy tematami występuje łącznik przygotowujący wejście tematu drugiego**

Forma sonatowa

- **Przetworzenie** - najbardziej dowolna część formy sonatowej
 - przetwarzany jest materiał muzyczny ekspozycji: pod względem melodycznym rytmicznym, harmonicznym, fakturalnym
- Przetworzenie wykorzystuje materiał
 - obu tematów (w całości lub we fragmentach)
 - tylko jednego tematu
 - łącznika, epilogu lub wprowadza nowe myśli

Forma sonatowa

- Istotą przetworzenia jest kulminacja napięcia
- Przetworzenie najlepiej ukazuje kunszt kompozytora
- Nie występuje w nim w całości żaden temat, jedynie ich fragmenty, lub części łącznika i epilogu
- Część ta jest pełna napięć harmonicznym spowodowanych dużą ilością modulacji czasem do odległych tonacji

Forma sonatowa

- **Repryza** - ponownie prezentowane są tematy wprowadzone w ekspozycji
 - temat drugi występuje w tonacji głównej, wprowadzone są w nim drobne zmiany
 - zakończona jest zwykle codą
- W koncertach przed repryzą często występuje kadencja wirtuozowska solisty

Wariacje

- **Wariacje** (temat z wariacjami) - samodzielna forma muzyczna o dość swobodnej budowie
- Istotą wariacji jest przetworzenie tematu lub jego motywów
- Ilość przetworzeń zależy od inwencji kompozytora, waha się od kilku do kilkunastu.
- Temat może być własny, zaczerpnięty z dzieła innego kompozytora lub oparty na motywach z muzyki ludowej

Wariacje

- W wariacjach wprowadzane są zmiany
 - melodyczne - wprowadzenie ozdobników
 - harmoniczne - zmiany tonacji z dur na mol (i odwrotnie), uzyskiwanie nowych akordów
 - w rytmice i metrum utworu
 - w dynamice lub tempie
 - w fakturze instrumentalnej
 - w barwie
 - w fakturze - zastosowanie faktury polifonicznej

Rondo

- **Rondo** - forma muzyczna z powracającym refrenem i kupletami
- Stałe fragmenty (refren) przeplatane są zmiennymi kupletami
- Do większych utworów wchodzi jako końcowa część sonaty, koncertu lub symfonii
- Ma strukturę **A B A C A + coda**
 - może być bardziej rozbudowana struktura

Sonata

- Sonata - instrumentalna forma muzyczna
- Sonata klasyczna ma czteroczęściową budowę
 - allegro - najczęściej w formie sonatowej, czasami wariacje
 - adagio - utrzymane w formie repryzowej ABA, wariacje lub rondo
 - menuet lub scherzo
 - allegro - forma sonatowa, rondo lub wariacje

Sonata

- Sonata klasyczna wykonywana jest solo na instrumencie lub jest przeznaczona na zespół instrumentalny
 - w przypadku gdy sonata wykonywana jest przez orkiestrę symfoniczną nazywana jest symfonią
 - trzyczęściowa sonata na instrument solo z towarzyszeniem orkiestry to koncert
- Krótka i prosta sonata to sonatina

Koncert klasyczny

- Koncert klasyczny rozwija się głównie jako koncert fortepianowy
- W koncercie solowym obowiązuje 3-częściowy układ agogiczny
 - forma sonatowa,
 - powolna, śpiewna o budowie swobodnej
 - zwykle rondo

Symfonia

- **Symfonia** - zazwyczaj trzy- lub czteroczęściowy utwór muzyczny na orkiestrę
- Symfonia jest orkiestrowym odpowiednikiem sonaty
- W XIX wieku formę zaczęto traktować bardziej swobodnie i wielu kompozytorów modyfikowało podany schemat
 - np. Franz Schubert w dwuczęściowej *VII symfonii*, Hector Berlioz w *Symfonii fantastycznej*, Gustav Mahler w większości swoich dzieł

Poemat symfoniczny

- **Poemat symfoniczny** - instrumentalna forma muzyczna, stworzona przez Liszta (pierwszy poemat to *Co słychać w górach?*)
- Dzieło o charakterze programowym, zwykle sugerowanym już w tytule
- Forma nie posiada określonej budowy i jest podporządkowana wymogom fabularnej treści
- Dzieło zazwyczaj jednoczęściowe

Suita

- **Suita** - cykl utworów instrumentalnych
- Suita barokowa lub partita - zestaw tańców, zwykle w następującej kolejności
 - allemande
 - courante
 - sarabanda
 - gigue

Suita

- Suita romantyczna - zestaw utworów o różnym pochodzeniu
- Suita rockowa - długi utwór rockowy (lub kilka połączonych utworów), zwykle z gatunku rocka progresywnego lub symfonicznego, składający się z krótszych fragmentów o różnej spójności stylistycznej